

NUTQ NUQSONLARI

Ibroximova Fotimaxon*Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika fakulteti o'qituvchisi***Axmadjonova Odina, Ikromova Moxiniso***Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika fakulteti Oligofrenopedagogika 201-guruh talabalari*

Annotatsiya: Nutq nuqsonlari - bu insonning og'zaki yoki yozma nutqining to'g'ri shakllanmasligina emas balki buzilishi bilan bog'liq bo'lgan muammolar yig'indisixamdir. Ushbu maqolada nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari keng tahlil qilinadi. Xususan, tug'ma va orttirilgan omillar, genetik moyillik, turli nevrologik kasalliklar, psixologik omillar hamda atrof-muhit ta'siri kabi sabablar ko'rib chiqiladi. Maqola nutq muammolari bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borayotgan mutaxassislar, logopedlar va ota-onalar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Abstract: Speech problems are a set of problems that are not related to the correct formation of a person's oral or written speech, but are associated with external problems. A comprehensive analysis of the causes of speech problems. from, congenital and acquired, congenital genetics, various neurological diseases, diseases, environmental influences, etc. are considered. The article may be useful for conducting research on speech problems, speech therapists and parents.

Аннотация: Речевые расстройства – это совокупность проблем, связанных не с неправильным формированием устной или письменной речи человека, а с её нарушением. В данной статье представлен комплексный анализ причин возникновения речевых расстройств. В частности, рассматриваются такие причины, как врождённые и приобретённые факторы, генетическая предрасположенность, различные неврологические заболевания, психологические факторы и влияние окружающей среды. Статья может быть полезна специалистам, проводящим исследования в области речевых нарушений, логопедам и родителям.

Kalit so'zlar: perinatal davr, natal davr, postnatal davr, Dislaliya, Dizatriya, Alaliya, Afaziya, Rinolaliya, Duduqlanish, logonevroz.

Keywords: perinatal period, natal period, postnatal period, Dyslalia, Dysarthria, Alalia, Aphasia, Rhinolalia, Stuttering, logoneurosis.

Ключевые слова: перинатальный период, родовой период, послеродовой период, дислалия, дизартрия, алалия, афазия, ринолалия, заикание, логоневроз.

"Nuqson" so'zi har xil ma'nolarga ega bo'lib, umumiy ma'noda kamchilik, yetishmovchilikni bildiradi. Insonlar sog'ligidagi nuqsonlar tug'ma yoki orttirilgan bo'lishi mumkin. Nutq nuqsoni turlicha bo'lishi mumkin. «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 22-, 23- va 24-moddalarida, jumladan, jismoniy yoki psixik rivojla nishida kamchiliklari bo'lgan, shuningdek, uzoq muddat davolanishga ehtiyoj sezgan bolalar va o'smirlarga ta'lim-tarbiya berish, ularni davolash uchun maxsus ta'lim muassasalari tashkil etiladi, deb belgilab qo'yilgan. Bu nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar uchun ham taalluqlidir. Nutq nuqsonini bartaraf qilishda bolalar bilan individual, guruhli mashg'ulotlar olib boriladi. Individual mashg'ulotlarda bolalarning faqat nutq nuqsonlari ustida emas balki xotira turlari ustida ham ishlash kerak. Logopediya fanining o'rganish obyekti tug'ma yoki orttirilgan nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalardir. Logopsixologiya fanining predmeti doirasiga nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarning psixik xususiyatlarini o'rganish va psixokorreksiya ishlarni tashkil etish jarayoni kiradi. Logopsixologiya fanining vazifalari: - turli nutq nuqsoniga ega bo'lgan shaxslarning psixik rivojla nish xususiyatlarini o'rganish; - nutq nuqsonlarining differensial diagnostika metodlarini ishlab chiqish; - nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarning bilish faoliyatidagi kamchiliklarini o'rganish va bartaraf etish; - nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda hissiy-irodaviy sohani va shaxslararo raunosabatlardagi kamchiliklarni bartaraf etish me todlarini ishlab chiqish; - nutq nuqsoniga ega bolalarning bilish faoliyatidagi va hissiy irodaviy sohasidagi kamchiliklarning oldini olish va bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish. Idrok qilishning fonematik buzilishi nutq nuqsoniga ega bolalarning hammasida kuzatiladi, bunda nutq-eshitish va nutq-harakat analizatorlari orasidagi bog'liqlik bo'lmasligi kuzatiladi.

Nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari

Mutaxassislar nutqning o'z vaqtida rivojlanmasligi yoki keskin sekinlashuvining sabablari juda ko'p ekanligini aniqlashgan.

1. Homiladorlik davri (perinatal davri);
2. Tug'ruq davri (natal davri);
3. Tug'ruqdan keyingi davr (postnatal davr).

Homiladorlik davrida turli xil kasalliklarni boshdan kechirish, turli xil infeksiyalar, intoksikatsiya, homila toksikozi, gepoksiya yoki kislorod yo'qotish, qon bosimining oshishi, homilador ayol va homila qon guruhining mos kelmasligi. Homiladorlik paytida sigaret, alkogol va giyohvandlik moddalarini iste'mol qilish, o'z-o'zini davolash, ya'ni ayrim dori-darmonlarni qabul qilish. Homiladorning homila uchun xavfli bo'lgan joylarda ishlashi (radiatsiya).

Tug'ruq davrida akusherlik patologiyalari ya'ni, tos suyagining kichkinaligi, homilaning kindik o'qiga o'ralishi. Tug'ruqdan oldin suv ketishi, homilaning noto'g'ri

joylashishi, tugʻruq jarayonida bosh miyaning jarohatlanishi, tugʻruq jarayonidagi asfiksiya natijasida bolaning koʻkarib tugʻilishi.

Tugʻruqdan keyingi davr - 1 yoshdan 3 yoshgacha boʻlgan davrda bosh miyadan turli xil jarohatlarni olish, bosh miyadagi infeksiyalar, turli xil yuqumli kasalliklar sababli yuzaga keladi.

Nutq nuqsonlarini tasniflashda birinchi navbatda bolaning ruhiy, aqliy va eshitish idroki tekshirib olinadi. Nutq nuqsonlari ogʻir-yengilligiga qarab guruhlariga ajratiladi.

Dislaliya – bu artikulyatsion apparat aʼzolari normal innervatsiyasida yuzaga kelgan logopatsiya boʻlib, asosan tovushlar talaffuzidagi kamchiliklar va baʼzan fonematik idrok rivojlanmaganligi bilan namoyon boʻladigan yengil nutq nuqsoni.

Dizartriya - bu artikulyatsion apparat aʼzolari innervatsiyasining organik jarohatlanishi natijasida yuzaga keladigan ogʻir nutq nuqsoni boʻlib, juft neyronlarning shikastlanishi natijasida yuzaga keladi. Falajlanish asosan bir tarafdin, chap yoki oʻng tarafdin boʻladi. Bola tili asosan paretik falajlangan boʻshashgan yoki spastik, yaʼni tarang falajlanishda boʻladi.

Alaliya- bu bosh miyaning organik jarohatlanishi natijasida yuzaga keladigan ogʻir nutq nuqsoni boʻlib, bu tashxis eshitishi va zakovati meʼyorda boʻlgan shaxslarga qoʻyiladi. Alaliya nutqning 3ta komponenti rivojlanmaganligi bilan namoyon boʻladi.

Afaziya- bu bosh miyaning organik jarohatlanishi natijasida shakllangan nutqning yoʻqolishi. Bolalar afaziyasi tajribada kam uchraydi. Afaziya asosan insultdan keyin uchraydi. Bolalarda esa miya infeksiyalari, miya rivojlanishi davrida turli xil kuchli travmalar natijasida yuzaga keladi.

Rinolaliya – bu inson nutqida tovushlarning burun orqali notoʻgʻri rezonanslanishi natijasida paydo boʻladigan buzilishdir. Ushbu holatda ogʻiz va burun boʻshliqlari oʻrtasida muvozanat yoʻqoladi, bu esa talaffuzning oʻzgarishiga olib keladi. Rinolaliya artikulyatsion apparat aʼzolarida tugʻma yoki orttirilgan nuqsonlarning boʻlishi yoki artikulyatsion apparat aʼzolarida burun, burun halqum sohasida falajlanishlarning kuzatilishi, burun suyagining qiyshayishi, burun sohasidagi turli xil oʻsimtalar, odenoidlar, poliplar boʻlishi natijasida yuzaga keladigan ogʻir nutq nuqsonlari hisoblanadi.

Rinolaliyaning turlari:

Ochiq rinolaliya: Burun orqali havo ortiqcha oʻtadi, bu esa tovushlarni xiralashtiradi. Asosan yumshoq tanglay faoliyatidagi nuqsonlar bunga sabab boʻladi.

Yopiq rinolaliya: Aksincha, burun yoʻllari toʻsilib, tovushlar kerakli darajada chiqmaydi. Natijada burun tovushlari ("m", "n") toʻgʻri talaffuz qilinmaydi.

Aralash rinolaliya: Bu turda yuqoridagi ikki shaklning belgilari aralash holda namoyon boʻladi. Davolash jarayoni murakkabroq kechadi.

Duduqlanish - bu ogʻzaki nutq jarayonida artikulyatsion apparat a'zolari muskullarining tortishishi sababli ogʻzaki nutqning tempritmik oʻzgarishi natijasida yuzaga keladi.

Duduqlanish kelib chiqishiga koʻra 2 xil boʻladi:

Nevrotik duduqlanish (logonevroz) bolaning kuchli ruhiy kechinmalari, stress, depressiya, qoʻrquv, haddan tashqari qattiqqoʻllik, chapaqaylikdan oʻng qoʻlga oʻrgatish, oiladagi ikki tillilik, duduqlanuvchiga taqlid qilish natijasida.

Nevrozsimon duduqlanish - bu bosh miyaning organik jarohatlanishi, bosh miyadagi turli xil oʻsimtalar, dizatriya, tayanch harakat a'zolari kasalliklari, BSF natijasida.

Duduqlanish oʻz vaqtida bartaraf etilmasa bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi. Bola oʻz fikrini mustaqil bayon eta olmasligi natijasida tengdoshlari bilan muloqotga kirisha olmaydi.

XULOSA: Nutq kamchiligi oʻz-oʻzidan barham topmaydi, balki vaqt oʻtgan sari yanada mustahkamlanib, zoʻrayib boradi. Nutq kamchiligiga ega kishilar logopedik yordamga muhtoj boʻladilar. Uy sharoitida notoʻgʻri munosabatlarning oldini olish, ortiqcha talabdan voz kechish. Bola nutqining vaqtincha toʻxtashi yoki buzilishi boʻlib, uni erta bosqichda aniqlash va mutaxassislar yordamida toʻgʻri yoʻnaltirish orqali bartaraf etish mumkin. Ogʻir nutq kamchiliklari bolaning nafaqat nutqiga, balki uning umumiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir koʻrsatadi. Bolaning nutqi kechikayotganini yoki tovushlarni notoʻgʻri talaffuz qilayotganini, duduqlanayotganini sezganingiz zahoti mutaxassislarga murojaat qilishingiz lozim. Muhimi, bolani tanqid qilmaslik, sabrli va mehribon munosabatda boʻlishdir. Qancha erta murojaat qilsangiz, nutq nuqsonlari shuncha samarali bartaraf etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxsus psixologiya L.R.Mo'minova, SH.M.Amirsaidova, Z.N.Mamarajabova, M.U.Xamidova, D.B.Yakubjanova, Z.M.Djalolova, N.Z.Abidova
2. Ayupova.M.Y. —Logopediya O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent - 2007.
3. Rustamova, G. X. Q. (2025). Noto 'liq oilaning jamiyatdagi oʻrni va psixologik ta'siri. Science and Education, 6(4), 265-269.
4. G'oipova, NB Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika. Darslik. Namangan .
5. Rahmatullayeva, Z. (2024). FALSAFIY TA'LIMOT NOMOYONDALARI QARASHLARIDA EMOTSIONAL INTELLEKT MUAMMOSINING ORGANILGANLIGI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).7. Connors, C. K. (2018). Connors' Rating Scales-Revised (CRS-R). Western Psychological Services.

6. Xovodillayev, M. X., Goipova, N. B., & Tolanorov, J. B. (2023). WAYS TO VERIFY THE PERCEPTION OF MENTALLY IMPAIRED CHILDREN UP TO SCHOOL. Open Access Repository, 9(12), 39-42.
7. Xasanova, M. & Shodmanov, Q. BOLALARDA DIQQAT ETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK BUZILISHNI KELITIRIB CHIQRUVCHI SABABLARI, NOMOYON BO'LISHI VA XULQ-ATVOR XUSUSIYATLARI. Научный Фокус, Международный современный научно-практический журнал. № 10 (100) Февраля 2024 г. Часть
8. Ayupova.M.YU —Korreksion ishlar metodikasill Ma'ruza matni .T-2001
9. Goipova, N. B. Q., & Qambaraliyeva, D. A. Q. (2024). Logoritmikaning bolalar psixologiyasiga kompleks ta'siri. Science and Education, 5(11), 199-203.
10. GOIPOVA, N. (2025). BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA VA BOLALARNI UYDA TARBIYALASHDA LOGORITMIK MASHQLAR TIZIMIDAN FOYDALANISHNING O 'ZIGA XOSLIGI. ACTA NUUZ, 1(1.3), 8587.
11. Goipova, N. B. Q. (2025). Bolalar nutqi ustida ishlashda olib boriladigan logoritmik mashg 'ulotlardan foydalanishning o 'ziga xosligi. Science and Education, 6(2), 306-312.
12. Utepbergenov, M. A., & Roziqova, M. O. Q. (2025). Oilada yuzaga keladigan nizolarning bola ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga ta'siri hamda nizolarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Science and Education, 6(2), 320-325.
13. G'oipova, NB Inklyuzivta'lim. Gosptial pedagogika. Darslik. Namangan .
14. Rahmatullayeva, Z. O. (2021). Development of emotional intelligence in preschool children. Экономика и социум, (5-1 (84)), 414-417.
15. Kamolova, A. O. Q., & Rustamova, G. Z. X. Q. (2025). Pedagoglar faoliyati jarayonida salomatlik madaniyatining ahamiyati va o 'rni. Science and Education, 6(2), 329-333.
16. Rustamova, G. Z. X. Q., & Kamolova, A. O. Q. (2025). Nosog 'lom oila muhitida voyaga yetayotgan bolalarda ijtimoiy adaptatsiya muammosining psixologik xususiyati. Science and Education, 6(2), 301-305.
17. Rustamova, G. X. Q. (2025). Oilaning tarixiy rivojlanishi va bola tarbiyasidagi ijtimoiy psixologik o 'mi. Science and Education, 6(3), 205-208.